

Stockholm, 2019-05-23

RFSU:s remissyttrande över SOU 2018:69 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet, Ju2018/04195/L5

Inledning

RFSU tackar för möjligheten att lämna kommentarer över rubricerad utredning. RFSU är en partipolitiskt och religiöst obunden folkrörelse med uppgift att sprida en kunskapsbaserad och öppen syn på relations- och sexualfrågor. RFSU arbetar med utgångspunkt i sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR) för ett jämlikt och jämställt samhälle där sexualitet är en källa till glädje och njutning i människors liv. En av RFSU:s centrala målsättningar är att alla människor ska kunna uppleva sexuell integritet, självkänsla och välbefinnande i alla faser av livet, oavsett kön eller könsidentitet, sexualitet, ursprung, funktionalitet och sammanhang.

Att alla människor ska ha makten över den egna kroppen och sexualiteten är en fråga om mänskliga rättigheter. Det är inte ovanligt att barn och unga tvingas ingå äktenskap eller bli föräldrar mot sin vilja. Detta förekommer oavsett den unges kön eller sexuella läggning, även om det i högre grad och mer systematiskt drabbar flickor och unga kvinnor. Att arbeta mot förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck, barn- och tvångsäktenskap samt könsstympning är en förutsättning för allas rätt i Sverige att bestämma över sitt liv, sin kropp och sin sexualitet, och i synnerhet flickors och unga kvinnors.

Sammanfattning

RFSU tillstyrker utredningens förslag om att en ny straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv införs i brottsbalken. Med detta sagt vill RFSU poängtera att det för en ändamålsenlig tillämpning krävs att det för rättsvärdande myndigheter råder en enhetlighet kring hur begreppet heder ska förstås. RFSU vill därför hellre se att en utredning tillsätts för att utreda om en särskild brottsbestämmelse för brott med hedersmotiv bör införas i brottsbalken och hur en sådan kan utformas. RFSU välkomnar förslaget om att införa barnäktenskap som ett nytt brott i brottsbalken. RFSU välkomnar också varmt utredningens förslag om att införa möjligheten till ett utreseförbud för barn som riskerar att föras utomlands för att giftas bort eller könsstympas. Enligt RFSU bör däremot möjligheten till utreseförbud även omfatta unga mellan 18 och 21 år som är placerade enligt lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Utredningens förslag och RFSU:s ställningstaganden

RFSU hade gärna sett att utredningen gjorde en tydligare anknytning till Agenda 2030 och delmål 5.3 om avskaffande av alla skadliga sedvänjor, såsom barnåktenskap, tidiga äktenskap och tvångsäktenskap samt kvinnlig könsstympning. Detta för att tydligare understryka att samhällets alla delar är viktiga för att de globala hållbarhetsmålen ska nås, inklusive mål 5 att uppnå jämställdhet, och alla kvinnors och flickors egenmakt.

4.6 Brott med hedersmotiv

4.6.1 och 4.6.2 En ny straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv införs

Det har uppskattats att hedersrelaterade begränsningar av olika svårighetsgrad berör över hundra tusen människor i Sverige (SOU 2014:49). Det hedersrelaterade våldet och förtrycket kännetecknas av att det är förankrat i en grupp, som till exempel en familj, släkt eller hos landsmän. Hedersrelaterat våld och förtryck bygger på patriarkala, heteronormativa och förlegade föreställningar om kön och sexualitet som syftar till att kontrollera framförallt kvinnors och hbtq-personers sexualitet. Det utövas också kollektivt genom att det ofta är flera gärningspersoner inblandade som utövar kontrollen mot den individ som anses vanära eller riskera att vanära gruppens heder.

Motivet till ett brott ska alltid beaktas vid bedömningen av gärningspersonens straff. I 29 kap. 2 § brottsbalken räknas olika omständigheter upp som kan vara försvårande vid den bedömningen. Redan idag kan hedersmotiv beaktas enligt denna paragraf, t.ex. om gärningspersonen utnyttjat någons skyddslösa ställning, om övergrepp begåtts mot ett barn eller om gärningspersonen är en närstående till den som utsatts/målsäganden. Utredningen föreslår att det ska införas en ny straffskärpningsgrund i 29 kap. 2 § brottsbalken där hedersmotiv uttryckligen anges som en försvårande omständighet. Grunden för detta är att det i nuvarande ordning inte är hedersmotivet *i sig* som är straffskärpande, utan andra omständigheter som har med brottet att göra. Utredningen gör bedömningen att om det uttryckligen framgår av lagtexten att hedersmotiv ska beaktas vid straffmätningen, tjänar detta en pedagogisk funktion och chanserna ökar för att hedersmotiv uppmärksammas av domstolen. Dessutom inbegrips med en ny straffskärpningsgrund även unga vuxna som ofta är drabbade av hedersrelaterad brottslighet.

RFSU tillstyrker förslaget. En särskild straffskärpningsgrund för brott mot hedersmotiv skulle kunna verka pedagogiskt för rättsväsendet och fånga upp fall som idag inte beaktas med nuvarande skrivning för straffskärpningsgrunder.

RFSU vill dock gå ytterligare ett steg framåt och efterlyser en utredning om en särskild brottsrubricering för brott med hedersmotiv. Det behövs större kunskap och dessutom samsyn inom rättsvärdande myndigheter kring vad begreppen heder,

hedersnormer och hedersrelaterat våld och förtryck innebär. Som utredningen redogör för finns det olika perspektiv som skiljer sig åt i frågan om hur heder ska förstås. Dessutom beaktar domstolar redan med nuvarande ordning hedersmotiv vid straffmätningen. RFSU menar att den stora skillnaden för de många utsatta skulle ske genom en ny brottsbeteckning som tar hänsyn till ett systematiskt krympande av någons handlingsutrymme. Precis som för brotten grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning kan en sådan särskild brottsrubricering ta hänsyn till omfattande och systematiskt kränkande handlingar. Dessutom bör fler inblandade som agerat i kollektiv i olika grad kunna lagföras för brott med hedersmotiv, vilket nuvarande strafflagstiftning inte är anpassad för. Det ska tilläggas att riksdagens inställning är att en särskild brottsrubricering för brott med hedersmotiv bör införas (Bet. 2017/18JuU14, punkt 33, rskr 2017/18:240).

RFSU vill i sammanhanget även understryka att rasistiska och stereotypiska uppfattningar om kultur ska motverkas i rättstillämpningen. En studie genomförd vid Stockholms universitet visar att nyanlända ungdomar riskerar att missgynnas av rättsväsendet på grund av uppfattad kulturell tillhörighet (Barn, migration och integration i en utmanande tid, 2019). RFSU vill understryka att en hänvisning till heder i brottsbalken inte under några som helst omständigheter får leda till att alla konflikter i en familj med utomeuropeiskt ursprung per automatik tolkas som hedersrelaterade, eller att misstänkta ur en viss etnisk grupp förutsätts ha agerat utifrån föreställningar om heder och därigenom straffas hårdare. Allas likhet inför lagen oavsett ursprung måste säkerställas.

RFSU vill understryka att det krävs kunskap om de olika perspektiv som används för att beskriva hedersbegreppets betydelse. RFSU poängterar i synnerhet det förhållande att ett intersektionellt perspektiv måste finnas i utredningar om hedersrelaterat våld och förtryck för att förstå utsatthetens många dimensioner. HBTQ-personer och personer med funktionsvariation är utsatta men ofta osynliga grupper i dessa sammanhang. Det är framför allt flickor och unga kvinnor som drabbas av repressalierna våld och död vid hedersrelaterad brottslighet. Med detta sagt är det viktigt att inte bortse från att även pojkar kan tvingas gifta sig mot sin vilja eller vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck på annat sätt. RFSU vill också understryka att det inte bara är män som upprätthåller hedersrelaterat våld och förtryck, utan även kvinnor.

5.4 Ändring av bestämmelserna om tvångsäktenskap och vilseledande till tvångsäktenskapsresa

5.4.3 Ett nytt brott kallat barnäktenskapsbrott införs

RFSU välkomnar utredningens förslag om att en ny brottsrubricering för barnäktenskapsbrott införs i brottsbalken. Barn ska inte behöva ta ställning till de långtgående konsekvenser som ett äktenskap innebär. Barns rätt till sin barndom, och rätten att bestämma över sitt liv, sin kropp och sin sexualitet får inte kränkas. Det är en fråga på samhällsnivå, där FN klassat barnäktenskap om en negativ sedvänja som ska bekämpas.

För brottet barnäktenskap ska det inte krävas något otillbörligt medel

För brottet äktenskapstvång krävs det att gärningspersonen genom olaga tvång eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet förmår denne att ingå äktenskap. För brottet vilseledande till tvångsäktenskapsresa krävs att gärningspersonen förmår en person att resa till en annan stat, i syfte att genom olaga tvång eller utnyttjande av personens utsatta ställning förmå denne att ingå ett äktenskap.

RFSU menar att barn alltid bör skyddas från att ingå äktenskap, även när barnet själv har uttryckt en sådan vilja. RFSU välkomnar därför utredningens förslag om att det för brottet barnäktenskap inte ska krävas tvång eller utnyttjande av ett barns utsatta situation. Så som utredningen kommit fram till skickar en kriminalisering signalen att barnäktenskap inte tolereras så som föreskrivs i barnkonventionen (artikel 24.3). Ett barn kan uppleva att det inte finns någon möjlighet att säga nej till föräldrars eller släktingars önskan om giftermål. Påtryckningar kan också uttalas på så sätt att föräldrar förklarar att familjen kommer att bli utskämd om barnet inte gifter sig, eller att barnet inte kommer att vara välkommet i familjen längre. Detta kan leda till att ett barn i praktiken känner sig tvingad att gifta sig.

Ett informellt äktenskap kan upplevas som lika förpliktande av de inblandade som ett juridiskt giltigt äktenskap. RFSU delar därför utredningens bedömning att bestämmelsen om barnäktenskap bör omfatta såväl civilrättsligt giltiga äktenskap, som informella äktenskap (i lagtexten kallade äktenskapsliknande förbindelser).

Oaktsamhet vad gäller barnets ålder görs straffbart

Utredningen föreslår att en gärningsperson inte ska kunna undkomma ansvar för barnäktenskapsbrott med hänvisning till att denne inte kände till barnets verkliga ålder. RFSU tillstyrker förslaget om att inkludera oaktsamhet vad gäller barnets ålder för brottet barnäktenskapsbrott. Även i brottsbestämmelsen för människohandel finns ett oaktsamhetssvar vad gäller den utsattes verkliga ålder. RFSU anser det befogat att det straffbara området för barnäktenskapsbrott förhåller sig på samma sätt.

Barnäktenskapsbrottet undantas kravet på dubbel bestraffbarhet

RFSU har ingen erinran mot att barnäktenskapsbrottet undantas från krav på dubbel straffbarhet. Undantag från dubbel straffbarhet ska enligt RFSU alltid ske med restriktivitet. I praktiken kommer dock många av de barnäktenskap som omfattas av den nya brottsbestämmelsen att ingås utanför Sveriges gränser. Brottet äktenskapstvång är undantaget från kravet på dubbel bestraffbarhet. RFSU tillstyrker utredningens förslag att även barnäktenskapsbrott bör undantas, för att den utsatte inte ska kunna utsättas för brott genom att tas till ett land där barnäktenskap inte är olagligt. Agenda 2030 och delmål 5.3 föreskriver att alla skadliga sedvänjor, såsom barnäktenskap, tidiga äktenskap och tvångsäktenskap ska avskaffas. De av utredningen föreslagna åtgärderna ligger i linje med att Sverige förbundit sig att utrota dessa sedvänjor enligt FN:s globala mål.

6. Effektivare verktyg för att motverka barnåktenskap, tvångsåktenskap och könsstympning utomlands

6.5.3 och 6.5.4 Möjlighet att utfärda utreseförbud för barn som riskerar att föras utomlands för att giftas bort eller könsstympas

RFSU välkomnar varmt utredningens förslag om att införa möjligheten till ett utreseförbud för barn som riskerar att föras utomlands för att giftas bort eller könsstympas. Detta innebär ett förstärkt skydd för allas, men i synnerhet flickors och unga kvinnors, rätt till att själva bestämma över sitt liv, sin kropp och sin sexualitet.

Det föreslagna utreseförbudet innebär en inskränkning i den grundlagsskyddade rätten till rörelsefrihet (2 kap. 8 § regeringsformen), rätten att lämna sitt eget land (artikel 2, fjärde tilläggsprotokollet i Europakonventionen), samt rätten för varje EU-medborgare att röra sig inom EU (artikel 45 i EU:s stadga om de grundläggande rättigheterna). Inskränkningar av dessa rättigheter får göras under omständigheter som föreskrivs i vart och ett av dessa regelverk. Bland annat måste en proportionalitetsbedömning göras.

Det förekommer att flickor eller unga kvinnor har förts ut ur Sverige för ett planerat tvångsåktenskap trots att de i god tid har vänt sig till svenska myndigheter för att få hjälp. För att förebygga och förhindra sådana bortföranden är det centralt att den som riskerar att utsättas för barnåktenskap, tvångsåktenskap eller könsstympning skyddas från att föras ut ur landet. När personen väl lämnat Sverige finns det begränsade möjligheter för svenska myndigheter att bistå den utsatte ekonomiskt eller att hjälpa personen att resa tillbaka till Sverige. En ung person får därtill antas ha mer begränsade möjligheter att själva ta sig ur situationen än en vuxen. Utöver de ovan nämnda brotten riskerar den utsatte att utsättas för ytterligare former av övergrepp, så som till exempel misshandel och sexuella övergrepp. Könsstympning påverkar en flicka eller kvinnas liv och rätten till hennes sexuella och reproduktiva rättigheter och hälsa på ett mycket allvarligt och negativt sätt.

RFSU delar utredningens bedömning att införandet av det aktuella utreseförbudet är en rättfärdigad inskränkning av rörelsefriheten, rätten att lämna sitt eget land och rätten för varje EU-medborgare att röra sig inom EU. Även om ingripandet är betydande, är det motiverat och proportionerligt utifrån den risk som är förknippade med att barn gifts bort eller könsstympas utomlands.

Mot denna bakgrund välkomnar RFSU varmt förslaget om ett särskilt utreseförbud för barn som riskerar att föras utomlands för att giftas bort eller könsstympas. RFSU delar utredningens uppfattning om att ett brott mot utreseförbudet bör förenas med ett straffansvar för den som för barnet ut ur landet eller som främjar en sådan resa. Detta för att säkerställa att bestämmelsen får effekt. RFSU tillstyrker utredningens förslag om att ett utreseförbud gör så att barnet inte kan få ett pass, främlingspass eller resedokument utfärdat, och som skäl för att pass återkallas. Att det införs en spärmarkering i de system som gränspoliserna har tillgång till krävs för att utreseförbudet ska få verkan i praktiken.

Vad gäller de personer som kan komma ifråga för ett utreseförbud resonerar utredningen så att den föreslagna regleringen endast ska gälla barn. Detta på grund av att det främst är unga personer som riskerar att bli medtagna på en utlandsresa, och att den inskränkning som ingreppet innebär inte är lämplig för vuxna. RFSU delar inte den bedömningen fullt ut. Såsom framgår av utredningen är det såväl barn som vuxna som riskerar att utsättas för barnåktenskap och tvångsåktenskap. Det har ovan redogjorts för hur ett utreseförbud utgör en ingrepp av den enskildes rättigheter. Samtidigt har lagstiftaren i vissa fall ansett det vara befogat att även vuxna mellan 18 och 21 år omfattas av tvångsåtgärder i och med LVU. Unga personer som är tvångsomhändertagna på grund av utsatthet för hedersrelaterat förtryck och våld har ett särskilt behov av skydd från det som är grundproblematiken/orsaken till placeringen, t.ex. hot om att bli gift mot sin vilja. Detta även om placeringen sker enligt 3 § och även om ungdomen har hunnit bli myndig. RFSU menar därför att möjligheten till utreseförbud även bör kunna omfatta de som är mellan 18 och 21 år som är placerade enligt LVU i vissa fall, med tanke på de allvarliga konsekvenser som brotten i fråga har för den enskilde.

9. Förslagets konsekvenser

9.2.1 Kostnadseffekter och finansiering

RFSU ställer sig kritiskt till utredningens slutsats att förslagen inte kräver utökade anslag till de myndigheter det berör. Polisutredningar av brott med hedersproblematik är regelmässigt komplexa, resurskrävande och svårutredda där bevisinhämtning kan försvåras av att brottet begåtts utomlands. Dessutom lyfts vikten av en ökad specialistkunskap hos åklagare och polis. RFSU menar att för att de nya bestämmelserna ska kunna implementeras på ett tillfredsställande sätt som gör skillnad för de utsatta, krävs ökade resurser för att kunna utreda brott, ge stöd till utsatta, och utbilda personalen inom berörda myndigheter.

Avslutande ord

Avslutningsvis vill RFSU passa på att lyfta behovet av adekvat stöd till utsatta, och ett förebyggande arbete. Tyvärr saknas detta perspektiv i betänkandet.

Personer som utsätts för brott på grund av hedersnormer måste få adekvat stöd som utgår från individens behov. Utsatta måste få tillgång till samtal, kris- och traumahantering och möjlighet att bygga upp en trygg ny tillvaro. För att göra skillnad för de som utsätts för hedersrelaterat förtryck och våld, barnåktenskap, tvångsåktenskap och könsstympning, krävs det att dessa personer stärks. Det är detta arbete som är kanske det absolut viktigaste. Göteborgs stad, Malmö stad och Stockholms stads rapport från 2018 om omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck visar att det finns bristande kunskap hos unga om den hjälp och det stöd som finns att få. RFSU arbetar utifrån grundprinciperna om var och ens rätt att välja, vara och njuta. Detta är principer som bör genomsyra sex- och samlevnadsundervisningen i skolan. Att ge unga människor kunskap om sina

sexuella och reproduktiva rättigheter är att ge dem redskap för att också använda rättigheterna. Sexualundervisning kan bidra till att förändra normer kring sexualitet till att präglas av perspektiv som motverkar ojämlika och orättfärdiga maktordningar. Det är viktigt att män och pojkar involveras i det förebyggande arbetet för att arbeta med attityder och normer. Sex- och samlevnadsutbildning behövs dessutom genom hela livet och i olika sammanhang, även vid placering enligt LVU.

Stockholm datum som ovan

Hans Linde
Förbundsordförande RFSU